

Ur *Zenit* 3-1980 (nr 66)

Sarah Kafatou

Politik i ett beroende land: Grekland av idag

Det är inte särskilt ofta Grekland förekommer i *Zenits* spalter. Det är 10 år sedan vi publicerade Constantine Tsoukalas artikel [Klasskamp och diktatur i Grekland](#) (*Zenit* nr 18).

Den politiska scenen är idag en annan än när den artikeln skrevs. Överstejuntan är borta sedan den kom i motsättning till de krafter som bar upp den, de parlamentariska institutionerna har återupprättats och en relativt stabiliserad demokratiseringsprocess har ägt rum. Förändringarna till trots är dock Grekland det samma som före 1974 i många avseenden. Det ekonomiska beroendet av utländska metropoler är det samma, kompradorbourgeoisins och det utländska kapitalets ställning är intakt, den sk para-statens antidemokratiska karaktär är oförändrad. Den grekiska vänsterns kamp förs i skuggan av de gångna seklernas blodiga nederlag och dess inbördes splittring begränsar dess genomslagskraft. Dessa påpekanden gjordes av Nicos Poulantzas i artikeln 'Diktaturens fall: Portugal, Grekland och Spanien' (*Zenit* nr 47).*

I föreliggande artikel av Sarah Kafatou, först publicerad i *Socialist Review* (mars/april 1979) ges en bred översikt över den grekiska staten, ekonomin, de sociala klasserna och de politiska partierna. □

Under loppet av sin moderna historia har Grekland utvecklats under villkor som är välkända för nationer i det kapitalistiska systemets periferi: det utländska kapitalets dominans förhindrar ackumulering och investering av det nationella kapitalet, man håller fast vid en tillväxtmodell som kompletterar de kapitalistiska metropolerna, produktivkrafterna utvecklas bristfälligt med en missbildad struktur som följd. Bourgeoisin i metropolerna har haft sina intressen företrädda i den osjälvständiga grekiska staten, som inte administrerat en självständig nationell kapitalism utan snarare varit förmedlare mellan det internationella kapitalistiska systemet och den grekiska nationella grupperingen. Det grekiska folkflertalets klassintressen har varit minimalt företrädda inom de offentliga institutionerna, och framväxten av representativa politiska partier har hämmats med antidemokratiska och våldsamma medel. På 1960- och 1970-talen industrialiserades Grekland i snabb takt men på ett sätt som fördjupade och inte minskade beroendet.

Ett jämförande synsätt är inbyggt i termerna 'beroende' och 'underutveckling', i den mån de hänför sig till en situation som anses gemensam för alla nationer i den kapitalistiska periferin. När de används korrekt, sammanfattar de — utan att fördunkla dem — specifika nationella och regionala skillnader vad gäller nivå och typ av utveckling. Nicos Poulantzas *Diktaturens kris* är ett nytt och värdefullt exempel på ett sådant arbete; den refererar återinförandet av parlamentarisk demokrati i Grekland, Spanien och Portugal fram till att en industriell monopolbourgeois uppkommer i dessa länder under de senaste femton åren.¹ Jag återkommer senare till Poulantzas teori i den mån den är tillämplig på Grekland. Här skulle jag vilja göra gällande att en annan jämförelse, nämligen den mellan Grekland och de ledande nationerna i Latinamerika, kan kasta

* Ingår i boken [Diktaturens kris. Portugal, Grekland, Spanien](#)

¹ Nicos Poulantzas, [Diktaturens kris. Portugal, Grekland, Spanien](#), Zenitserien nr 19, Bo Cavefors Bokförlag, Lund 1979.

nytt ljus över de krafter som verkar i dagens grekiska politik.

De historiska paralleller som kan dras mellan Grekland och de större länderna i Latinamerika är tillräckligt innehållsrika för att antyda att en systematisk jämförelse är på sin plats. Alla uppnådde oberoende från ett föråldrat kolonialimperium — osmanskt eller iberiskt på 1820-talet. En period av ekonomisk stagnation och politisk instabilitet följde sedan, tills samtliga under Storbritanniens förmyndarskap integrerades i den internationella kapitalistiska arbetsdelningen. Samtliga blev i avsevärd grad urbaniserade, och nästan alla — inklusive Grekland — fick se liberala politiska institutioner införas ett bra tag innan industrialiseringsprocessen börjat på allvar. Efter andra världskriget befann de sig alla inom USA:s inflytandesfär, där de återfinns ännu i dag. Inom samtliga har staten spelat en oundgänglig och allt kraftfullare roll för den kapitalistiska (under)-utvecklingen, och i samtliga är staten ojämförligt mycket starkare än det parlamentariska systemet (där ett sådant existerar). En viktig skillnad är att Grekland aldrig upplevde motsvarigheten till de nationalistiska regimer, med industrialisering och klassarbete, som kom till makten på 1930- och 40-talen i Brasilien, Mexiko, Chile, Argentina och annorstädes i Latinamerika. Den omständigheten att Latinamerika hade ekonomiska fördelar av andra världskriget medan Grekland upplevde kriget som ockuperat land är en uppenbar orsak till skillnaden. En annan, mera strukturell skillnad är att en jordreform genomfördes förhållandevis tidigt i Grekland. De utvecklings-inriktade latinamerikanska regimerna vid samma tid ackumulerade en mycket stor del av det totala kapitalet till industrialiseringen genom överföringar från jordbrukssektorn (utom Mexiko, som inte gjorde det men kunde kompensera det med nationaliserade oljeinkomster). I Grekland var efter jordreformen jordbrukets värde som kapitalkälla minimalt, så att en dylik överföring av redan bildat kapital inte var möjlig.

Ett resultat av denna historiska skillnad var att medan bonapartismen — dvs statligt styrd kapitalistisk (under)utveckling — i Latinamerika hade en nationalistisk aspekt, så samarbetade bonapartismen i Grekland, i den mån den överhuvud existerade, öppet med metropolen. Vidare: medan de latinamerikanska regimerna utvecklade ett komplex av korporativistiska institutioner och genom dessa strukturerade en ojämlig och tillfällig allians mellan industribourgeoisin och arbetarklassen, så var i Grekland klientsystemet, som speciellt berörde bondebefolkningen, jämförelsevis viktigare som medel att kanalisera klassmotsättningarna inom ramen för ett klassarbete. Den grekiska kapitalistklassen har aldrig tillämpat det slags samarbete med arbetarklassen som latinamerikanska bourgeoisier — trots framväxandet på olika håll under senare år av ultrahöger-inriktade militärregimer — måst återgå till tid efter annan. Inte heller har Grekland upplevt socialdemokrati av europeisk typ. I den mån den nuvarande internationella kapitalistiska konjunkturen snarare är benägen att fresta på existerande klassarbetsstrukturer än att uppmuntra utvecklingen av nya, kan man mycket väl betvivla att diktaturens kris i Grekland är helt över, trots de framsteg som gjorts sedan 1974.

I själva verket har de nuvarande, demokratiskt normala förhållandena i Grekland inte haft någon djupare inverkan på de politiska, sociala och ekonomiska strukturerna. Den nyligen genomförda militärkuppen och högerdiktaturen (1967-1974) — den enda diktaturen av detta slag som inrättats i Västeuropa sedan andra världskriget — bör snarare förstås som en fortsättning av den moderna grekiska verkligheten än som en avvikelse från denna. Militärregimen intervenerade för att avbryta framväxten av relativt autonoma politiska krafter som börjat hota den institutionella jämvikten; detta blev ett hårt slag för dem som försökte åstadkomma en mera självständig nationell utveckling, för de grekiska massornas välfärd och för vänstern. De vänsterteoretiker för vilka de olika formerna av borgerligt styre är i stort sett identiska eller som väntar sig att reaktionära regimer ska spela rollen av den katalysator som radikaliserar folket, bidrar inte till en vettig förståelse av dagens politiska krafter. Militärregimens fall följdes inte av revolution utan av

att den parlamentariska högern på kort sikt återuppstod som landets starkaste politiska kraft, i stånd att styra ensam. Övergången ägde rum utan någon grundlig utrensning av statsapparaten eller något avståndstagande från den tidigare ekonomiska politiken. Framväxten av vänsterpartier sedan 1974 har ännu så länge endast indirekt påverkat maktförhållandena: 1) genom att förstärka progressiva tendenser inom det styrande partiet; 2) genom att omöjliggöra maktväxling mellan två partier som både företräder etablissemangen (som i Sydamerikas parlamentariska 'modelldemokratier' — Colombia och Venezuela — och i Grekland före 1967); och 3) genom att hota att komma i majoritet på medellång sikt. Här har vi den faktor som sätter gränsen för den grekiska demokratin som den ser ut i dag: den allvarliga faran för en ny kupp om demokratin skulle börja hota den bestående ordningen.

Icke desto mindre har den nya situationen efter juntans fall ställt Grekland inför nya om än problematiska möjligheter. I och med återupprättandet av de parlamentariska institutionerna har de politiska krafterna omgrupperat sig. Inget parti från perioden före 1967 återuppstod med sin identitet orubbad; överallt har man dragit nya demarkationslinjer. Den extrema högern förlorade sin gamla position som den parlamentariska högers ledande kraft och blev relativt isolerad. Med detta undantag framskred det politiska enandet av bourgeoisin under ledning av dess monopolfraktion. Den gamla kallakrigspolariseringen av det politiska livet genom att identifiera nationens intresse med USA och institutionaliserad antikommunism upphörde. Vänstern som helhet växte imponerande, medan frågan om vänsterns enighet ställdes mer än någonsin tidigare på sin spets. Före 1967 representerades den grekiska vänstern alltid av ett enda parti. I dag är den splittrad. Förändringar på det internationella planet har i hög grad påverkat denna utveckling. Avspänningen mellan USA och Sovjet, som först senare trängde igenom till Grekland där kalla-krigsatmosfären efter inbördeskriget upplöstes osedvanligt långsamt, möjliggjorde uppkomsten av en vänsterinriktad nationalistisk rörelse, och den sovjetiska legitimitetskrisen inom den socialistiska världen återspeglades i framväxten av partier med rötter i det gamla kommunistpartiet. (Det är värt att påpeka att det inte finns någon beväpnad 'terroriströrelse' i Grekland. Sådana rörelser har en tendens att uppkomma i länder där meningsskiljaktigheterna mellan de mest progressiva masspartierna och det politiska etablissemangen inte är så stora eller där det finns särskilt stark regional separatism; det senare är ingen stridsfråga i Grekland.) Alla större grekiska vänsterpartier är överens ifråga om vissa nyckelfrågor; samtliga har ett antiimperialistiskt och anti-monopolistiskt program och betonar vägen till socialism genom val. De frågor som skiljer dem åt gäller den inre demokratin, ideologin och utrikespolitiken. Vänsterns framtid är beroende av dess förmåga att övervinna splittringen och växa tillsammans med en växande massrörelse.

Eftersom de flesta icke-grekisk-talande inte är så förtrogna med landet är troligen en kort framställning av de väsentliga karaktäristiska för den grekiska staten, ekonomin och de ledande krafterna i samhället ett nödvändigt preludium till en mera fullständig redogörelse för den politiska situationen sedan 1974.²

Staten

Utländska makter i metropolen har av tradition utövat ett djupt inflytande på Greklands affärer i en sådan utsträckning, att den framstående grekiska nutidshistorikern Nicos Svoronos skriver att landets historia ofta ger intryck av att ha utspelats 'utan att grekerna varit med'. Närvaron av metropolens intressen, vilka genom sin natur inte kan uttryckas genom demokratiska förfaranden, har varit en viktig orsak till den grekiska statens motstånd mot att inrätta demokratiska

² En bra och kort historik över det moderna Grekland är Constantine Tsoukalas, *The Greek Tragedy*, Harmondsworth: Penguin Books, 1969.

institutioner.

Det nyss självständiga Grekland blev, efter en kort period som republik, absolut monarki 1833. En utländsk kung som de europeiska makterna tvingat på Grekland blev kvar på tronen fram till 1862, då anhängare av ett konstitutionellt styrelsesätt gjorde revolution och störtade honom. Grekland fick en konstitutionell, parlamentarisk regim, men en ny utländsk dynasti understödd av England installerades och monarkin förblev mäktig. Under de följande årtiondena växte statens betydelse som faktor i den ekonomiska utvecklingen och som arbetsgivare, liksom representationen inom den för de olika fraktionerna av den inhemska oligarkin. Det antiroyalistiska militärupproret 1909 höjde nivån av politisk interventionism inom armén och visade klart att det fanns djupt antagonistiska politiska fraktioner inom den samt gjorde det möjligt för Eleftherios Venizelos Liberala Parti att triumfera i valet. Grekland fick ny grundlag och en juridisk ram som till en viss grad gjorde byråkratin till en yrkeskår, lade grunden till en jordreform samt tillät fackföreningsrörelsen att utvecklas. Men monarkin föreblev så stark att första världskrigets utbrott påskyndade ett inbördeskrig mellan monarkister, som tog parti för en neutralism som gynnade centralmakterna, och venizelister, som till slut lyckades göra Grekland till krigförande på de allierades sida.

En katastrofal militärexpedition mot Atatürks Turkiet 1922, för vilken den rojalistiska klickan var omedelbart ansvarig, följdes av ett nytt militäruppror och utropandet av republik. Republiken drabbades av endemisk statskuppssjuka, vilken drev allt längre till vänster, tills en misslyckad Venizelos-kupp 1935 resulterade i återinrättandet av monarkin och en grundlig utrensning inom statsapparaten. Grekland blev en del av *le cordon sanitaire* kring Sovjetunionen under Ioannis Metaxas diktatur (1936-1940), som var av fascistisk modell men i själva verket var en monarko-militärisk polisstat utan nämnvärt folkligt stöd. I och med Metaxas fick den politiska ultrahögern kontroll över avgörande positioner inom statsapparaten, från vilka man aldrig senare lyckats få bort den.

Greklands mångåriga beroende av England och rivaliteten mellan grekisk och italiensk expansionism garanterade Greklands inträde i andra världskriget på de allierades sida trots de halvfascistiska, protyska böjelserna hos en viktig fraktion av den styrande eliten. Under de år axelmakterna ockuperade landet understödde de borgerliga grekiska partierna inte motståndsrörelsen. Icke desto mindre uppnådde den grekiska partisan kampen en nivå som låg en bra bit över den som uppnåddes i de ockuperade länderna i Västeuropa. Efter befrielsen förlitade sig England på överenskommelser som träffats med Sovjetunionen i Teheran, Moskva och Jalta och intervenerade politiskt och militärt för att utesluta motståndsrörelsen EAM-ELAS, den mest livsdugliga politiska kraften inom landet, från att få del av statsmakten. Monarkin återupprättades, och Metaxasregimens tvångsapparat återinpassades i efterkrigsstaten, trots att den samarbetat under axelmakternas ockupation. I och med Truman-doktrinen från 1947 iklädde sig USA rollen som huvudgarant för den grekiska politikens status quo, en roll som medförde militär intervention i inbördeskriget 1946-1949. I och med inbördeskriget och dess efterskörd blev livet inom landets politiska institutioner uppfyllt av en ohöljd antikommunistisk fanatism. Grekland var formellt en demokrati, men premiärministern var ansvarig inför amerikanska ambassaden och tronen snarare än inför sitt parti eller parlamentet. Hotelser och bedrägeri i samband med valen grep omkring sig, och en vit terror genomfördes av den så kallade 'para-staten': militären, underrättelsetjänsten, polisen och landsbygdens politiska polis.

Ett gradvist återupplivande av de demokratiska och folkliga krafterna kulminerade 1963 i och med valsegern för Georgios Papandreous Centerunion, en koalition av klientunderstödda politiska personligheter med rötter i Venizelos-traditionen, som fått massorna att följa sig genom

att opponerna mot den styrande Grekisk Samling eller ERE, Konstantin Karamanlis parti. När Centerunionen kom till makten ifrågasatte den inte på något radikalt sätt status quo, men den intog faktiskt en mer oberoende ståndpunkt i Cypernfrågan, återupptog förhandlingarna om det utländska kapitalets ställning och försökte lägga band på parastatens aktiviteter. Det tog högerkrafterna två år att underminera regeringen Papandreou och ytterligare två år innan en militärkupp blev icke blott genomförbar utan även det enda återstående sättet att förebygga en ny och större valseger för Centern.

Kuppen bekräftade på nytt USA:s makt inom den grekiska staten. Att den inte genomfördes av kungen och generalstaben utan av en grupp överstar var det mest oväntade med den och illustrerar hur djupt beroendets strukturer trängt ner genom statsapparaten och därmed möjliggjort valet av möjliga 'scenarier'. Den nya regimen avskaffade slutligen monarkin och antog formen snarare av en polisstat än av en militärdiktatur. Dess grundläggande uppgifter var att tillhandahålla attraktiva lokala förhållanden för det utländska kapital som börjat strömma in i Grekland under det tidiga sextiotalet (6,6 miljarder dollar mellan 1960 och 1974) och att understödja USA:s militära position i östra Medelhavsområdet och Mellanöstern. Den senare uppgiften inbegrep fullt samarbete med Nato, underhåll av stora USA-baser i Athen-området och på Kreta samt beviljandet av hemmahamnsprivilegier för den amerikanska sjätte flottan. Det innebar också ett försök att fullborda USAs mångåriga politik gentemot Republiken Cypern, med andra ord att krossa dess självständighet och se till att den blev integrerad med Nato. Juntans sociala politik reducerade dess sociala bas till ett minimum, och 1974 ledde dess äventyrliga débâcle på Cypern och det förestående hotet om krig med Turkiet till att den förlorade USA:s understöd och stödet från armen. Dess sammanbrott var alltså i första hand resultatet av att den kommit i motsatsställning till själva det etablissemang som skapat den och endast i andra hand av dess grundläggande motsatsställning till det grekiska folket, som i överväldigande grad tog avstånd från den men inte spelade någon aktiv roll vid dess störtande. Därför försiggick diktaturens fall och överförandet av makten till en civil expeditionsminister under ledning av den förre premiärministern Karamanlis utan någon djupare störning av de institutionella strukturerna.³

Delvis som en följd av Cypern-katastrofen är Grekland i dag det enda europeiska land som står inför ett omedelbart hot mot sin territoriella integritet. Turkiet har protesterat mot det territoriella status quo genom att delvis ockupera Cypern, utsträcka sina krav till territorialvatten och luftrum i Egeiska havet och ifrågasätta öarnas och västra Thrakiens status. De personer som drar upp riktlinjerna för amerikansk politik önskar en snabb lösning av denna konflikt för att sluta Natos sydöstra flank med hänsyn till det pågående återupplivandet av det kalla kriget och framtidsperspektivet av nya åtaganden för Nato i Afrika. Att USA gynnar Turkiet i konflikten — eftersom det senare har kontrollen över Dardanellerna, lång landgräns mot Sovjetunionen, stor landyta och befolkning och avses ingå i en strategisk axel Iran — Turkiet Saudiarabien — Israel — har framgått av att vapenembargot nyligen upphävts och Nato-kommandot i östra Medelhavet överlåtit till det turkiska högkvarteret i Izmir. Huruvida det existerar ett 'scenario' för att genomföra installerandet av en orepresentativ grekisk regim som är redo att ge efter i territoriella frågor är naturligtvis något man kan spekulera över.

Grekland i dag är ett modellfall av beroende statlig monopolkapitalism med en kraftigt centraliserad och auktoritär parlamentarisk regim. En sådan modell vidmakthåller beroendestrukturerna och är samtidigt uttryck för hur varje modern kapitalistisk statsbildning måste

³ Nicos Mouzelis ger en värdefull analys av överstarnas regim i 'Capitalism and Dictatorship in Post-War Greece', *New Left Review*, april 1976. En senare version av denna artikel ingår i Mouzelis, *Modern Greece: Facets of Underdevelopment*, New York: Holmes & Meier, 1978.

centralisera och koncentrera den utövande makten och låta staten intervensera aktivt i ekonomin. Den nya författningen sörjer för ett presidentämbete med omfattande extraordinära befogenheter. Valsystemet fungerar förmånligt för stora partier. I parlamentsvalen 1974 behövde det starkaste partiet, Ny Demokrati, i genomsnitt 12 133 röster för att få en deputerad vald, medan ett svagt parti, Förenade Demokratiska Vänstern (EDA), behövde 58 098 röster för att få en deputerad vald. Som resultat av det regerande partiets oproportionerliga parlamentariska styrka har premiärminister Karamanlis sedan 1974 kunnat använda parlamentet som transportkompani. Nästan alla de viktiga reformer som följde på diktaturens fall uppnåddes i allra första början av den nuvarande perioden, innan Karamanlis-regeringen konsoliderats. Monarkin avskaffades genom folkomröstning. Anstiftarna av 1967 års kupp ställdes inför rätta, fälldes för högförräderi och sattes i fängelse. Ett avgörande i Högsta domstolen med innebörden att författningen kränktes endast i kuppögonblicket och inte därefter skyddade emellertid dem som senare samarbetade med juntan från åtal. Torterare som arbetat i översternas fängelser åtalades inte såvida inte civilrättsliga klagomål ingavs mot dem, och många sådana klagomål gavs antingen aldrig in, i protest mot regeringens passivitet eller av rädsla, eller stoppades med hjälp av juridiska formaliteter. Statsapparaten har varit utsatt för infiltration av folk med demokratiska principer och tom i någon liten mån av vänsteranhängare sedan 1974 inom ramen för den ordinarie personalomsättningen, men nästan uteslutande på hierarkins mellersta och lägre nivåer. Decentraliseringen, en förändring i demokratisk riktning som särskilt skulle gynna vänstern, har gjort små framsteg. Att skapa alternativa maktstrukturer står inte på någons program för närvarande, utom i den mån de politiska partierna själva representerar makt. Grekland är följaktligen det land i Sydeuropa där statsmakten i störst utsträckning förblivit ett högerns privilegium.

Ekonomi

Under adertonhundratalet gjorde kosmopolitiska, etniskt grekiska handelsmän och bankirer affärer i internationell skala under politiskt beskydd av den ena eller andra imperialistiska makten. Fast de inte var greker nationellt sett — deras huvudkvarter låg i Konstantinopel, Smyrna, Odessa, Bukarest, Alexandria, Wien, London — använde de Grekland som en säker reserv för kapital som hotades av politisk instabilitet utomlands, och de bidrog med en stor del av nationens totala medel för utveckling av infrastrukturen. Bortsett från en viss kommersiell aktivitet var den inhemska grekiska ackumuleringen av enskilt kapital ytterst liten.

Ekonomi var helt öppen utåt i enlighet med frihandelsprinciper som mer eller mindre respekterades inom hela den kapitalistiska periferin långt efter det att de uppgivits av metropolen i dess monopolimperialistiska fas. Ekonomi var i överväldigande grad agrar och dominerades i allt större utsträckning av storgods, på vilka i somliga regioner medeltida produktionsförhållanden upprätthölls. Exportvaror från jordbruket som t ex korinter inbringade viss utländsk valuta, och mot seklets slut påbörjades gruvdrift under kontroll av utländskt kapital, men i Grekland ackumulerades inget lätt förtjänt kapital som kunde jämföras med det som t ex inbringades av egyptisk bomull, brasilianskt kaffe, kubanskt socker, argentinskt vete eller chilenska nitrater. Under perioden 1875-1900, tiden för 1800-talets största internationella kapitalistiska expansion, genomförde Harilaos Trikoupis regering en omfattande utveckling av infrastrukturen, men utan att vara sig i nämnvärd grad stimulera industrialiseringen eller ge några materiella fördelar till mellan- och lägre mellanskikten, de bönder och hantverkare som utgjorde hans politiska bas. Trikoupis förlitan på utländska lån för att finansiera utvecklingen ledde, som man kunnat förutse, till att det brittiska kapitalet på ett avgörande sätt koloniserade den grekiska ekonomin; det följde därvid ett mönster man samtidigt kunde se i många av länderna i periferin och blev den främsta

fordringsägaren till den snabbt växande statsskulden samt förvärvade äganderätten till samhällsservicen i städerna och transportinrättningarna.

På 1920-talet medförde det massiva befolkningsutbyte som följde på den katastrofala militär-expeditionen mot Turkiet ett inflöde av en och en halv miljon etniska greker från Mindre Asien. Det följande, kraftigt stegrade trycket på jordresurserna bidrog med det nödvändiga politiska motivet för att genomföra jordreformen, som effektivt gjorde slut på den stora jordägande klassen. I stadsområdena växte den lätta tillverkningsindustrin avsevärt, men mycket mindre än den dramatiska expansionen av arbetskraftsreserven potentiellt tillät. På 1930-talet fortsatte England att vara den huvudsakliga ekonomiska metropolen, även om det nazistiska Tyskland använde sig av regeringskrediter och en politiskt motiverad handelspolitik med förmånsbehandling för att utmana den brittiska ekonomiska överlägsenheten. Den lätta industrin fortsatte att växa, i Grekland liksom i andra relativt avancerade länder i periferin, på en grundval av devalvering, industriprotektionism, skattestimulanser och en extremt låg löneskala. Icke desto mindre uppkom det inte någon stark inhemsk industribourgeois: utländskt kapital, från första början viktigt för industrins tillväxt, stod för femtio procent av de totala industriinvesteringarna 1938.

Andra världskriget

Grekland besegrades och ockuperades av axelmakterna. Ockupationen (1941-1944) resulterade i oöverskådliga mänskliga och materiella förluster. Återuppbyggnaden efter kriget genomfördes med det kalla kriget som politisk ram, i vilket Grekland bokstavligen var ett slagfält, och snarare genom utländsk hjälp än självständig nationell ansträngning. USA ersatte England som den huvudsakliga ekonomiska metropolen till den grad att dagliga avgöranden gällande inhemska ekonomiska beslut träffades av chefen för USA:s ekonomiska delegation. Hjälpprogrammet belöpte sig till 3,1 miljarder dollar mellan 1946 och 1960 och ägnades i första hand militära ändamål och i andra hand vägbyggnad och utbildning. En bråkdel av den totala hjälpen, som inbegrep donationer av föråldrade Liberty-fartyg, underlättade den spektakulära uppkomsten av en redarplutokrati. Industrialiseringen sökte man å andra sidan medvetet hindra; t ex blev den föreslagna donationen av ett tyskt stålverk till Grekland som en form av krigsskadestånd stoppad av ett veto från chefen för USA:s ekonomiska delegation. På 1950-talet var Grekland fortfarande ett jordbruksland med relativt hög grad av urbanisering men med obetydlig industrisektor. Svagheten hos regeringens ensträngningar vad gällde offentliga investeringar eller att orientera kreditpolitiken i riktning mot produktiva enskilda investeringar, avskaffandet av importkontrollen och vid-tagandet av åtgärder som gav det utländska kapitalet en privilegierad ställning, hämmade inhemska kapitalinvesteringar i industrin utan att omedelbart åstadkomma ett inflöde av utländskt kapital.

Industrialiseringen började fortskrida i snabb takt i Grekland under det tidiga 1960-talet. Under det följande decenniet översteg industrins tillväxt den i Comecon-länderna, EG-länderna och den utvecklade världen i dess helhet (den var jämförbar med den i Spanien och Portugal, där industrisektorn nu svarar för en avsevärt större andel av BNP och av den totala sysselsättningen än i Grekland). Industrins bidrag till Greklands BNP uppnådde 35,5 procent 1974, och exporten av industriprodukter, som 1963 bara utgjorde 5 procent av den totala exporten, steg till 41 procent 1974. Industrialiseringen ägde rum inom ramen för en omfördelning av inkomsterna mellan kapital och arbete, en 'profitinflation' som tillät kapitalackumulation i en skala som aldrig varit känd tidigare. Lönernas andel av nationalinkomsten minskade märkbart, speciellt efter 1967, och industriarbetarnas exploateringsgrad steg dramatiskt, även om den arbetande befolkningens absoluta inkomster också steg så länge som den snabba tillväxttakten upprätthölls.

Den grekiska staten spelar i dag en viktig och växande roll i den nationella ekonomin och svarar för en fjärdedel av nationalinkomsten och nästan en tredjedel av de totala investeringarna 1974. Att statens roll som företagare växer ska naturligtvis inte anses som en faktor som leder till socialism. Statens inkomster kommer i huvudsak från skatter, som är ytterligt regressiva, så att den offentliga sektorns expansion äger rum på bekostnad av låginkomsttagarna. Nationaliseringar genomförs alltid med generös ersättning och utan att ändra de hierarkiska produktionsförhållandena. De statliga företagen, som typiskt nog har en mycket låg profitkvot, förser de privata bolagen med ovärderlig infrastruktur, billiga råvaror och en lönsam marknad. De engagerar sig också i gemensamma investeringar tillsammans med privata bolag, inklusive multinationella företag som Pechiney, Siemens, Cerro.

De direkta utländska kapitalinvesteringarna har spelat en avgörande roll för Greklands industrialisering: 45 procent av industriproduktionens tillväxt mellan 1960 och 1970 kan föras tillbaka på lokala filialer till multinationella bolag. Av de fem största grekiska bolagen ägs tre av multinationella företag (Pechiney, Standard of New Jersey, Republic Steel), och av de tjugofem största kontrolleras nio av multinationella företag. Den största enskilda källan till sådana investeringar är fortfarande USA, även om EG-ländernas andel som helhet numera överskrider den amerikanska andelen. Grekiska industrigrenar med särskilt hög procentandel utländska investeringar är oljeraffinering (96 procent), distribution av naturgas (89 procent), transportmateriel (60 procent), metallurgi (57 procent), kemiska produkter (45 procent), plast och gummi (40 procent): alla nyckelbranscher inom industrin med höga tillväxtkvoter, en hög grad av monopolisering och en hög kvot kapital/arbete. Många multinationella bolag, som Pechineys aluminiumfabrik och Esso-Pappas petroleumkomplex är framstående exempel på, är av 'enklav'-typen. De har inte någon nämnvärd multiplikatoreffekt på ekonomin och innebär ett privilegierat bortskänkande av landets resurser. Multinationella investeringar i tillverkningsindustrin medför inte överföring av avancerad teknologi och innebär ofta tillskapandet av 'exportplattformar', dvs sammansättningsfabriker som utnyttjar de lokala skatte- och handelsprivilegierna och den billiga lokala arbetskraften för att lägga under sig den inhemska marknaden men också för att återexportera. Sex av de tolv ledande exportindustrierna 1971 var lokala filialer till multinationella bolag.

Den allvarligaste negativa konsekvensen av industrialisering i periferin är, som erfarenheterna i Latinamerika var först med att visa, att graden av autonomi och inre integrering hos den perifera ekonomin inte som man kanske skulle tro ökas utan tvärtom minskas. Ett sådant resultat är bara att vänta när grund-

läggande ekonomiska avgöranden träffas av multinationella bolag utan något intresse av värdlandets totala ekonomi eller av inhemska enskilda investerare, ledda endast av profitmotivet. En industrialisering under sådana förhållanden har en benägenhet att bli export-dominerad och att underhållas genom kostsam ny import av kapitalvaror, råmaterial och drivmedel. Under den period då industriproduktionen växte som snabbast i Grekland minskade den inhemska industrins andel av den inhemska marknaden för industriråvaror. Tillverkningsindustrin växte mindre snabbt än andra industrigrenar, och det avgörande området för maskinproduktion förblev praktiskt taget obefintlig. I dag är importen, som tidigare till stor del bestod av konsumtionsvaror, en stel, strukturell tillförsel som landets produktivkrafter är beroende av och som dessutom går direkt in i exportstrukturen. Greklands ekonomi är ännu fastare än tidigare knuten till den internationella handelscykeln. Resultatet är den rådande 'stagflations'-fasen, som inleddes 1973 och som har medfört en nedpressad investeringskvot, en allvarlig nedgång i export-tillväxtkvoten, ett farligt uppsvällt underskott i betalningsbalansen och en inflation som höll sig på tretton procent under de första sex månaderna 1978.

Samhällsklasser

Den ledande fraktionen inom den grekiska kapitalistklassen består av de på platsen närvarande multinationella bolagen, som kontrollerar industrisektorns viktigaste delar. De multinationella företagen har endast i ringa grad engagerat sig i jordbruket. De svarar för ungefär en femtedel av de totala investeringarna inom den tertiära sektorn, och deras roll inom affärsbanksväsendet är visserligen inte stor men har ökat snabbt under det senaste decenniets lopp.

Kompradorfraktionen inom kapitalistklassen leds av de världsberömda redarna (Onassis, Niarchos och ungefär fyrtio andra), vilkas investeringar i dag har spritts till varvsindustri, oljeraffinering och andra aktiviteter; finans- och industrimagnaterna (t ex Andreadis, Bodosakis) med nära förbindelser med utländskt kapital; och innehavarna av importmonopol. Denna fraktion är närmare lierad med amerikanskt än europeiskt kapital. Det är den mäktigaste fraktionen och den som är mest intimt integrerad med staten. Det var den fraktion som mest konsekvent stödde juntan 1967/1974 och som åtnjöt den mest privilegierade behandlingen under den perioden. Det är den fraktion som är minst intresserad av en självständig ekonomisk utveckling för landet och bevarandet av de demokratiska institutionerna.

Den fraktion som är minst intimt sammanlänkad med utländskt kapital har av Nicos Poulantzas kallats 'inhemsk bourgeoisie'. Termen 'nationell bourgeoisie' duger inte för att känneteckna denna fraktion, som inte är i stånd att i avgörande grad sätta sig emot det utländska eller kompradorkapitalet eller att leda de folkliga sektorerna av ekonomin i en självständig utvecklingsansträngning. Den är stark inom sådana industrigrenar som cement, byggnads, textil, konfektion, skor, tobak, papper och alkoholhaltiga drycker. Den leds av sin industrimonopolistiska del, vars synpunkter uttrycks av Grekiska Fabrikanters Förbund. Den inhemska bourgeoisin följde ett mönster som skulle komma att upprepas i Chile och reagerade på uppkomsten av folkliga krafter genom att liera sig med kompradorkapitalet och stödja en militärkupp. Efteråt när det utländska och kompradorkapitalets relativa position förbättrades på dess bekostnad, tog den liksom i Chile politiskt avstånd från den nämnda fraktionen och kom i konflikt med regimen. Den inhemska bourgeoisin åstadkom inte diktaturens fall men var den som framför allt vann på dess störtande. Icke desto mindre har den inte gett regeringen Karamanlis sitt oreserverade stöd. Det inhemska industrikapitalets investeringskvot har sedan 1974 pendlat kring nivåer så låga att de motiverar uttrycket 'investeringsstrejk'. Regeringens utveckling sedan valen 1977 i en riktning som är ännu gynnsammare för kapitalet börjar först nu bära frukt i form av en något högre investeringskvot.

En fraktion av städernas mellanskikt — bolagsdirektörer, höga byråkrater, rentierer, professorer, vissa medlemmar av de fria yrkena tillhör de privilegierade 17 procent av befolkningen som tjänar 58 procent av nationalinkomsten. Den stora majoriteten lever emellertid i knappa omständigheter, som blivit ännu svårare i och med 1970-talets kraftiga inflation. Svagheten hos den inhemska kapitalackumuleringen och produktivkrafternas begränsade utveckling har inneburit att förkapitalistiska produktionsförhållanden alltjämt är av avsevärd betydelse och att den tertiära sektorn svarar för en oproportionerligt hög procentandel — 60 procent — av den ekonomiskt aktiva stadsbefolkningen. De små enheter inom vilka en fjärdedel av den ekonomiskt aktiva stadsbefolkningen arbetar undergrävs hela tiden av stigande inköpspriser, kraftigt stigande hyror och organiserad konkurrens. Några är direkt beroende av monopolen — service- och reparationsverkstäder är uppenbara exempel — eller är integrerade i den öppna utvecklingsmodell som man tillämpar i Grekland här kommer man att tänka på det komplex av aktiviteter som hör samman med turismen. Icke desto mindre har de flesta direkt intresse av en progressiv omfördelning av inkomsterna, som både skulle minska deras kostnader och stimulera den inhemska marknaden som de betjänar.

Av den befolkning som är anställd inom den tertiära sektorn sörjer en avsevärd del för väsentlig infrastrukturell service, låt vara inom en byråkratisk ram som allvarligt begränsar dess effektivitet. Starka skäl kan anföras för att räkna denna del till arbetarklassen: sjömännen, för att välja ett extremt exempel, är en av de viktigaste och mest underprivilegierade kategorierna inom den arbetande befolkningen. Fastän den fackliga organiseringen är begränsad bland löntagarna, är vissa kategorier — banktjänstemän, transportarbetare, lärare — välorganiserade, och vissa har genomfört långa och svåra strejker. Studentrörelsen stod i främsta ledet för motståndet mot översternas regim men har naturligt nog spelat en mindre central roll i landets affärer sedan 1974.

Städernas lägre mellanskikt lever liksom arbetarklassen öga mot öga med stadsmiljöns akut dåliga funktion. Stadens sjukliga tillväxt, som började på 1800-talet, har i dag nått krisartade proportioner. En fjärdedel, snart en tredjedel av Greklands hela befolkning bor i Stor-Athen. Athens befolkning växte med 37 procent och Thessalonikis med 46 procent under åren 1961-1971. Stadsplaneringen har varit nästan obefintlig och infrastrukturen har inte hållit takt med urbaniseringen, så att luft- och vattenföroreningar och otillräcklig service ifråga om avlopp, transportmedel och utbildning och rekreation gör stadsmiljön till ett direkt hot mot befolkningens fysiska och psykiska hälsa. Kommunernas valda styrande instanser, som sedan 1975 ofta är progressiva, har inte tillräckliga medel, och folkliga organisationer på den lokala nivån, som hyresgästföreningar, konsumentkooperativ och daghem, existerar knappast. Kvinnorörelsen har verkligen en masskaraktär i storstäderna men är splittrad efter politiska linjer och inte radikalt feministisk.

Den jordreform som genomfördes på 1920- och 1930-talen och fullbordades på 1950-talet reducerade både stora jordinnehav och landsbygdsproletariatet till ett minimum och skapade en landsbygdsbefolkning av småbönder. Den systematiska överföringen av överskottet från jordbruk till handel och industri genom prisstrukturen, kombinerad med orättvis fördelning av statlig service mellan stad och landsbygd, har gjort bonden — och framför allt bondkvinnan — till en av de mest under-privilegierade medlemmarna av det grekiska samhället. Genomsnittsinkomsten på landsbygden 1970 var mindre än halva genomsnittsinkomsten i städerna, och klyftan i fråga om bostadskvalitet och hälsovårds- och utbildningsservice var ännu större. Den sjuåriga diktaturen förstärkte en långvarig trend och förvärrade läget för bondebefolkningen. Den efterskänkte skulder inom lantbruket genom ett schackdrag som fick mycket publicitet men i själva verket var till störst fördel för de största och mest solventa enheterna. Den ingrep samtidigt på marknaden genom att angripa den jordbrukskooperativa rörelsen och stödjade de grossistmonopol som köper jordbruksprodukter till nära nog självkostnadspris eller lägre och sälja dem till återförsäljare för högt uppdrivna priser. Som ett resultat härav fortsatte efterkrigstidens flykt från landsbygden, ledd av de fattigaste bönderna, under och efter diktaturen i sådan takt att bondebefolkningen, 60 procent av den ekonomiskt aktiva befolkningen 1940, krympte samman till 40 procent 1971 och 25 procent 1978.

Den grekiska bondebefolkningen har upprepade gånger visat sin förmåga till samhällelig kamp: på 1800- och det tidiga 1900-talet i uppror mot latifundieägarna, inom motståndsrörelsen mot axelmakternas ockupation 1941—1944 och under inbördeskriget, samt sedan 1950 genom militanta demonstrationer för högre producentpriser och statlig försäkring mot skördekatastrofer. Ett avgörande kampmedel i den nuvarande fasen, om än otillräckligt utvecklat, är jordbrukskooperativet. Det finns ett skikt av jordbruksföretag som är tillräckligt stora för att vara ekonomiskt livskraftiga: det inbegriper de 5 procent av samtliga enheter som svarar för 25 procent av den brukade jorden. Men det stora flertalet företag är opraktiskt små: 60 procent av enheterna är mindre än 3,4 hektar och är inte i en samlad äga utan vitt spridda genom arvskiften. Mekaniseringen kan inte göra några stora framsteg i en sådan skala. En stark kooperativ rörelse,

understödd av regeringskrediter, infrastrukturella program och tekniskt bistånd skulle kunna göra mycket för att lindra bondebefolkningens problem. Om ingen sådan rörelse utvecklas kommer privatkapitalet att kunna välja mellan att koncentrera jordägandet och ge sig direkt in i produktionen eller — något som är mera i linje med dagens internationella tendenser — exploatera den lille producenten genom industrivaror till höga priser å ena sidan och inköpsmonopol på jordbruksprodukter å den andra. Av de större vänsterpartierna stödjer Panhelleniska Socialiströrelsen (PASOK) och Kommunistpartiet-inrikes starkt utbyggnaden av den jordbrukskooperativa rörelsen, medan Kommunistpartiet (KKE) understödjer den med förbehåll.

Den grekiska arbetarrörelsen har genomgått en grundläggande strukturell förändring sedan andra världskriget. Fastän procentandelen ekonomiskt aktiv befolkning som är anställd inom industrisektorn — 25 procent — förblir lägre i Grekland än i andra länder i Sydeuropa, var tillväxttakten för industrisysselsättningen under de senaste femton åren högst i Europa. Det egentliga industriproletariatet svarar nu för 8 procent av den ekonomiskt aktiva befolkningen; varvet i Skaramangas och textilfabriken Peiraki-Patraiki sysselsätter vardera mer än femturen arbetare, ett tjugotal industriföretag sysselsätter mer än ettusen, och ungefär tvåhundra sysselsätter mer än tvåhundra personer.

Den grekiska ekonomins underutveckling är plågsamt tydlig i det faktum att en mycket stor del av industriarbetarklassen är sysselsatt utomlands. Grekiska arbetare utgjorde en betydande del av den folkvandring av arbetskraft som gick från Medelhavsländerna till det blomstrande Västeuropa, en folkvandring som började i mitten av 1950-talet. Den drastiska lösningen emigrationen med sina uppenbara mänskliga och ekonomiska kostnader utgjorde på arbetslöshetsproblemet reducerade så till den grad den industriella reservarmén att arbetsgivarna, särskilt inom varvs- och textilindustrierna, på 1970-talet tog sin tillflykt till att i stor skala importera arbetare från Pakistan. Sålunda sörjer Grekland för Västtyskland medan Pakistan förser Grekland med ett subproletariat, precis som — t ex — puertorikaner flyttar till USA medan dominikaner flyttar till Puerto Rico; här kan man se fröna till ett möjligt framtida trappstegssystem, genom vilket det internationella proletariatet förlorar de fördelar som hör samman med en nationell hemmabas.

Grekland har den längsta arbetsveckan och det högsta antalet olycksfall i arbetet i Europa, och genomsnittslönen för en grekisk arbetare är mindre än en tredjedel av genomsnittslönen för en europeisk arbetare. Sedan 1974 har ett imponerande antal viktiga strejker inom industrin genomförts för att försvara fackliga organiseringsaktiviteter mot angrepp från regeringen och arbetsgivarna för att få högre löner (att omstrukturera arbetsplatsen har inte varit någon viktig fråga i denna fas). Strejkrörelsen skulle vara ännu starkare om det inte vore för fackföreningsrörelsens allvarliga inre problem. Fackföreningarna har befunnit sig under statens förmyndarskap och inte varit representativa för medlemmarna i de djupa leden alltsedan Metaxas-perioden. Överstarnas regim försvagade dem ytterligare genom att upplösa mer än etthundrafemtio fackföreningar och utnämna nya ledare i ytterligare ett stort antal. Allmänna Grekiska Arbetareförbundet, för närvarande det enda nationella fackförbundet, blev inte helt rensat från junta-vänliga element 1974, och inte heller blev dess stadgar grundligt reviderade i demokratisk bemärkelse (små, orepresentativa 'bulvan'-föreningar behöll sitt medlemskap, föreningar som uteslutits under diktaturen fick inte nytt medlemskap, och föreningar bildade sedan 1974 beviljades inte inträde; de fackliga finanserna fortsatte att kontrolleras av en organisation, ODEPES, som i sin historia har ett nära samarbete med arbetsministeriet; stadgeparagrafer riktade mot kommunister och kommunistympatisörer stod kvar även om de för närvarande inte tillämpas).

Ett av resultaten av fackföreningsvalen 1975 blev en ledning där junta- och regeringsvänliga element har majoritet. Kampen om kontroll över förbundet har skärpts under det senaste året inför de nya val som enligt planerna ska äga rum sommaren 1979. Arbetarorganisationerna har i förbund med vänsterpartierna visat tecken på att övervinna sina inre meningsskiljaktigheter för att kämpa mot angreppet från höger.

En mycket viktig ny utveckling bland de grekiska arbetarna är uppkomsten av fabriksbaserade fackföreningar för första gången. Ungefär tvåhundra sådana föreningar har skapats, alla sedan 1974. Elmaterielindustrin — Siemens, AEG, Phillips, Eskimo, Pitsos, Izola — är nu högt organiserad på fabriksbasis, liksom transportmedelsindustrin, konfektionsindustrin och andra. Fackföreningar som omfattar hela fabriken åstadkommer en mycket hög aktivitetsgrad från arbetarnas sida, reducerar skillnaderna mellan kontors- och kroppsarbetare, kvalificerade och okvalificerade arbetare till ett minimum och är uppenbarligen den kampform som är bäst anpassad till förhållandena på fabrikerna. Förbundet, som uteslutande består av hantverksföreningar och som lider av en mycket låg aktivitetsgrad från arbetarnas sida, vägrar att uppta fabriksbaserade fackföreningar som medlemmar. Dess ledning understöds på denna punkt av regeringen, vars arbetslag 330 gynnar hantverksföreningar, och motarbetas av arbetarorganisationerna inom PASOK, KKE-inrikes och den utomparlamentariska vänstern.

Politiska partier

Premiärminister Karamanlis parti Ny Demokrati har sedan sitt grundande 1974 företrätt kapitalistklassens intressen inom en konstitutionell ram och med stöd av en stabilitets-medveten massbas (54 procent av rösterna i valen 1974, 42 procent 1977). Som det enda livskraftiga borgerliga partiet i dagens läge framställer det sig självt som ett redskap för moderniseringen av den grekiska kapitalismen, men dess prestationer i denna riktning har varit mycket begränsade. Den inneboende svagheten hos den grekiska nationella kapitalismen är den huvudsakliga faktor som begränsar dess effektivitet; en sekundär faktor är styrkan hos hävdvunna intressen inom partiet, och en tredje är trycket från den yttersta högern. Till höger om Ny Demokrati fungerar Nationella Partiet (6,8 procent av rösterna 1977), vilket får sin styrka från den para-statliga apparaten och från otillfredsställda monarkister, som en samlingspunkt för författningsfientliga element inom och utom statsapparaten och ser fram mot möjligheten att dess parlamentariska stöd i framtiden kan bli outhärligt för det regerande partiet.

Ny Demokrati förlorade 12 procent av rösterna mellan 1975 och 1977; en del övergick till Nationella Partiet i protest mot liberaliseringsåtgärderna, och en stor del — särskilt landsbygdsröster — gick till PASOK. Ny Demokratiska nuvarande politiska strategi är att kompensera sig för denna förlust och samtidigt lösa frågan om efterträdare till Karamanlis genom att inkorporera så mycket som möjligt av den politiska mark, som hittills företräts av Centerpartiet, och genom att ändra vallagen för att underlätta en regelbunden växling av ledande personer från Ny Demokrati på premiärministerposten, på samma sätt som hos de italienska kristdemokraterna. * Centern, som av tradition företrätt det icke-monopolistiska kapitalet, framträdde på nytt 1974 utan någon karismatisk ledare (Georgios Papandreou hade dött 1968), och utan den vänsterflygel som funnits före 1967, men med ett antal kadrer som hade utmärkt sig genom opposition mot juntan. Den mötte stora svårigheter när det gällde att skilja dess ståndpunkter från

* Den 5 maj 1980 valdes Konstantin Karamanlis till president för en femårsperiod efter filosofen Konstantin Tsatsos. Till ny premiärminister och ledare för Ny Demokrati utsåg partiet utrikesministern Georgios Rallis. Presidentämbetet, som ansetts skraddarsytt för Karamanlis, lämnar ett betydande politiskt manöverutrymme. Bl a ges presidenten rätt att upplösa parlamentet och utlysa nyval inom 30 dagar, föranstalta om folkomröstning m m. *Red. anm.*

dem som Ny Demokrati företrädde, och följaktligen sjönk dess rösteandel dramatiskt från 20 procent 1975 till 13 procent 1977. Gruppen 'Socialistiskt Initiativ', som avskilde sig från Centern för att bilda en socialdemokratisk kärna längre till vänster, fann sig också 1977 vara utan massbas.

Ny Demokrati för nu in i sina led mäktiga element, som historiskt är förknippade med Centern, och försvagar därigenom ytterligare Centerpartiet, medan den omdefinierar sig själv som en 'center-höger'-formation. Innebörden är att det politiska livet måste polariseras mellan 'icke-marxistiska' krafter, företrädna av Ny Demokrati, och 'marxistiska' krafter som är utestängda från regeringen. Det avgörande draget i samband med denna strategi var att välja in Konstantin Mitsotakis, den f d centerpolitikern som har inträtt i regeringen som chef för den ekonomiska nyckelindustrin. Godtagbar för USA — det var han som stod i spetsen 1965 då vissa centerparlamentariker svek regeringen Papandreou — och med starkt stöd av Västtyskland är Mitsotakis mer entydigt än Karamanlis företrädare för monopolkapitalet.

De grundläggande riktlinjerna för Ny Demokratisk politik har summerats beträffande utrikes angelägenheter med slagordet 'Grekland hör till Västerlandet', vad gäller inrikes angelägenheter genom ordet 'lethe', som är det grekiska ordet för glömska och hänför sig till den officiella inställningen gentemot folk som samarbetat med juntan, och ordet 'åtstramning', som uttrycker regeringens avsikt att stimulera exporten och bekämpa inflationen genom att hålla lönerna nere. Mera specifikt har regeringen försökt lösa Greklands onormala förhållande till Nato — deltagandet i Natos militära aktiviteter avbröts i och med juntans fall — genom att uppnå ett 'specialarrangemang', enligt vilket Nato-kommandot kommer att avlösa grekiskt kommando över grekiska styrkor endast i händelse av allmän konflikt. Regeringen har inte varit nöjd med återupptagandet av Greklands associering med EG som upphävdes 1967, utan trycker på för att mycket snart uppnå fullständigt medlemskap. Fullständigt medlemskap är förmodligen inom räckhåll, det kommer att medföra viss institutionell modernisering, det kommer att medföra tillgång till utvecklingsfonder och kommer att stimulera större delen av Greklands jordbruksexport och en del av industriexporten, men utan noggranna och svåra förhandlingar om villkoren kommer det också att underlätta övertagandet eller eliminerandet av landets icke konkurrenskraftiga industrier och en intensiv exploatering av Grekland som reserv för okvalificerad och halvqualificerad arbetskraft och avstjälningsplats för Europas förorenande industrier.*

På hemmaplan har regeringens politik varit att systematiskt reducera de vinster som juntans fall medförde för folkets breda lager. En serie lagar, av vilka den nyaste är den 'antiterrorist'-lag som antogs i våras, ökar polisens makt på bekostnad av tidigare erkända medborgerliga fri- och rättigheter. En våg av olagligt politiskt våld riktat mot vänstern — Alexandros Panagoulis död genom en 'olyckshändelse' strax innan han skulle tala i parlamentet om para-staten, misshandeln av journalister som utforskade para-staten, bombattentaten mot kommunistiska partikontor och andra högerens standardmål — har emellertid fått gå ostraffad förbi. Den nya grundläggande arbetslag 330 medför allvarliga restriktioner för organiserandet av fackföreningar och för strejkrätten. En betydelsefull och sedan länge av behovet påkallad moderniserande reform genomfördes när det komplicerade och ålderdomliga 'rena språket', vilket som statens officiella språk upprättat en obegriplighetens barriär mellan den vanlige medborgaren och förvaltnings-, rätts- och utbildningssystemet, ersattes av den talade grekiskan.⁴ Men en genomgripande utbildnings-

* Grekland blev i maj 1979 fullvärdig medlem av EG fr o m den 1 januari 1981. *Red. anm.*

⁴ Språkfrågan, *tó glossikó zitima*, är eller har åtminstone varit ett icke obetydligt socialt problem i Grekland. Det 'rena språket', *katharévousa*, som tills helt nyligen dominerade totalt i skrift och var det enda språket i officiella sammanhang, är en nästan antik grekiska som även grekerna själva har svårt att lära sig förstå och att använda korrekt, t ex i inlagor till myndigheterna där det var obligatoriskt; det är ungefär som om man här i Sverige skulle ha

reform visade sig inte vara regeringens syfte. En handfull reaktionära professorers kontroll över universiteten bekräftades på nytt genom den nya grundläggande lagen för högre utbildning. Reproduktionen av en liten universitetsutbildad elit, ett omfattande skikt av kontors- och yrkesarbetare och ett strikt av kroppsarbetare utan gymnasieutbildning, så som det motsvarar Greklands plats i mitten av skalan inom den internationella kapitalistiska arbetsdelningen, garanterades genom att man vidareutvecklade nivågrupperingen i skolorna.

Andreas Papandreas Panhelleniska Socialist rörelse (PASOK) definierar sig själv som en vänsterinriktad nationalistisk, neutralistisk, socialistisk rörelse. Dess fenomenala tillväxt sedan sitt grundande 1974 till ställningen som viktigaste oppositionsparti med 27 000 medlemmar och 25 procent av rösterna 1977 påminner om den lika anmärkningsvärda uppgången för de socialistiska partierna efter det att parlamentariska institutioner återupprättats i Portugal och Spanien. Dess politiska stil påminner också, mera vagt men likväl omisskänneligt, om populistiska företeelser som dykt upp i andra nationer i periferin under perioder med snabb ekonomisk utveckling.

Dess framgång kan förstås inom ramen för den betydelse karismatiskt ledarskap sedan gammalt har i grekisk politik; överantvardandet av den kommunistiska rörelsen till ett politiskt getto efter inbördeskriget; Centerpartiets nedgång; och intensifieringen under juntaåren av de antiimperialistiska, nationalistiska och högerfientliga känslorna hos de lägre mellanskikt i städerna som står för majoriteten av partiets bas och som i sin tur ytterligare radikaliseras genom sin medverkan i det. Kanske har den viktigaste omedelbara anledningen till PASOK:s tillväxt varit inflationens effekt på köpkraften och den växande ekonomiska klyftan mellan stad och landsbygd.

PASOK har en karismatisk ledare, 'Andreas'. Andreas Papandreou, som är son och politisk arvtagare till Georgios Papandreou, var före 1967 ledare för Centerunionens vänsterflygel, ledande motståndare till para-staten och förespråkare för teknokratiska och decentraliserande reformer. Under diktaturen grundade och ledde han en motståndsorganisation, Pan-helleniska Befrielse rörelsen (PAK), som vägrade samarbeta med de övriga motstånds rörelserna i gemensam kamp för att störta juntan och återställa de demokratiska institutionerna och föredrog att i sig själv se förtruppen i en beväpnad nationell befrielsekamp. Han blev 1974 PASOK:s grundare och oomstridd ledare. Som den första partikonferensens verkställande sekretariat uttryckte det, är hans personlighet 'en faktor av avgörande betydelse för PASOK:s existens och funktion, i det att den tecknar dess kontur som . . . samlad politisk enhet'. I själva verket är hans nationella politiska format och hans personliga ledning av PASOK det cement som håller samman en heterogen samling anhängare, från måttfulla reformivrare som inte står så främmande för status quo och som politiskt står pressmagnaten Lambrakis nära och hela vägen till en yngre, marxistisk vänsterflygel. Det är också den faktor som ger rörelsen dess utomordentliga taktiska rörlighet, allt eftersom ledaren lägger om sin kurs åt vänster eller höger i enlighet med ögonblickets politiska krav.

PASOK är emellertid på intet sätt enbart verktyg för en person och inte heller ett klientparti. Det bestäms av en sammanhängande ideologi och ett program. Ideologin har utvecklats och

varit tvungen att använda sig av språket i Gustav Vasas bibel. Ingen har spontant talat så på många hundra år, men det står nära språket hos klassikerna och i Nya Testamentet och har haft en enorm prestige. Framför allt kyrkan, skolan, byråkratin och alla konservativa krafter inklusive juntaöverstarna har hållit fast vid detta språk med stor envishet, medan olika progressiva krafter alltsedan 1800-talets slut kämpat för *dimotiki* ('det folkliga'), det talade språket, som successivt erövrat poesin, övrig skönlitteratur, numera de flesta tidningar (länge var KKE:s tidning den enda på dimotiki!) och som regeringen Karamanlis efter juntans fall slutligen också börjat införa inom undervisningsväsendet. (Ö.a.)

framlagts av ledaren på rörelsens vägnar men är trots detta inte ett utanverk. Den uttrycker inställningen och behoven hos de skikt som PASOK företräder och är den faktor som ger rörelsen kontinuitet och integritet. PASOK anser sig självt som ideologiskt ('icke-dogmatiskt') marxistiskt, men i själva verket ser det inte vår tids verklighet huvudsakligen inom ramen för ett system av samhällsklasser: 'den grundläggande kampformen i vår tid är den nationella befrielsekampen', kampens verktyg är 'en bred allians av de förtryckta, de icke-privilegerade', och kampens mål är 'förändring'. PASOK är inget marxistiskt parti utan företrädare för två ideologiska vänsterströmningar som inte helt assimilerats med marxismen, nämligen teorin om underutveckling och kritiken av den byråkratiska socialismen. I det senare avseendet och som förespråkare för de-centralisering står det KKI-inrikes nära.

PASOK identifierar USA-imperialismen som huvudfienden och intar härvidlag samma ståndpunkt som den kommunistiska vänstern. Det ser vidare Västtyskland som en subimperialistisk makt i ett 'monopolens Europa' som i huvudsak inte kan skiljas politiskt och ekonomiskt från den amerikanska metropolen (i detta är det oense med KKE-inrikes) och anser att den 'turkiska chauvinismen' manipuleras bakom kulisserna av USA (i denna punkt är det oense med KKE). Rörelsen förespråkar ensidigt tillbakadragande från Nato, stängning av de amerikanska baserna, ett aggressivt (ej expansionistiskt) sätt att ta itu med konflikten med Turkiet. Samhällskontroll ska ersätta utländsk och monopolistisk kontroll över sådana sektorer av ekonomin som anses grundläggande för utvecklingen: närmare bestämt förutser man gradvist församhälleligande inom råämnesindustrin, energin, stål-, cement-, gödningsmedels-, varvs-, läkemedels- och rustningsindustrin, transport och kommunikationer, bank- och försäkringsväsendet och utrikeshandeln. Samtidigt föreslår partiprogrammet att medel för ett nationellt utvecklingsprogram bör sökas på den internationella kapitalmarknaden och att utländska investeringar ska integreras med utvecklingsansträngningarna på villkor som garanterar nationell kontroll av ekonomins viktigaste delar.

PASOK har tagit ställning för den demokratiska vägen till socialism genom allmänna val. Dess inställning till de väpnade styrkorna är att när väl den amerikanska underrättelsetjänsten och parastatliga apparaten monterats ner, kommer de förras nationalism att garantera deras politiska neutralitet. Därutöver framhäver PASOK behovet att bygga upp landets försvarsmakt. Dess program ägnar särskild uppmärksamhet åt officerskårernas karriärkrav, liksom åt de menigas demokratiska rättigheter. Rörelsen drar av teorin om underutveckling den slutsatsen att industriproletariatet inte kommer att spela den ledande rollen i kampen för socialism i Grekland (man glömmer då att så var fallet i Chile). Den ser ett neutralt, socialistiskt Grekland som en medlem av tredje världen och närmare bestämt som en faktor i ett förbund av alliansfria stater på Balkan och i Medelhavsområdet. Den har redan börjat utveckla ett positivt förhållande till Jugoslavien, till vissa arabstater och till det franska socialistpartiet. Dess version av socialismen betonar skapandet av demokratiska planerade institutioner där centralregeringen, kommunerna och fackföreningarna ska vara företrädare. Företag inom den samhällseliga sektorn ska skötas av arbetarna i samarbete med den nationella eller regionala regeringen. Mellanstora och små privatföretag kommer att positivt uppmuntras, liksom fackföreningar och jordbrukskooperativ. Parlamentets roll i förhållande till den verkställande makten kommer att stärkas, och ett system med proportionell representation som gynnar mindre partier kommer att införas.

Det enda massparti till vänster som någonsin existerat i Grekland före 1951 var Kommunistpartiet (KKE). Till skillnad från de flesta västländer fick Grekland aldrig uppleva en stark, massbaserad socialdemokratisk, socialistisk eller anarkistisk rörelse. KKE självt var ett litet parti tills dess ledarskapet av det nationella motståndet mot axelmakternas ockupation förvandlade det, liksom de franska och italienska kommunistpartierna, till en massorganisation med väldigt

folkligt stöd. Mot slutet av kriget konfronterades KKE med briterens beslutsamhet, uppenbar sedan 1943, att få till stånd en nedmontering av dess maktbas inom ELAM-ELAS. I det ögonblicket kunde motståndsstyrkorna ha behållit statsmakten genom att vägra kompromissa, som fallet var i Jugoslavien.⁵ I stället valde KKE, liksom det franska partiet efter Thorez och det italienska efter Togliattis återkomst från Moskva, en politik som innebar samarbete med de borgerliga partierna. Men resultatet i Grekland var inte det samma som i Västeuropa. Fastän de utestängdes från regeringsmakten i och med det kalla kriget, lyckades de franska och italienska kommunisterna icke desto mindre befästa och utöka basen för sitt stöd under de följande åren. De grekiska kommunisterna, som var underkastade utomordentligt hård förföljelse från första början av efterkrigsperioden, provocerades slutligen att verkställa sin alternativa politik — väpnad kamp — vid en tidpunkt då styrkebalansen, internationellt och på hemmaplan, snabbt höll på att vända sig mot dem. Det enda försök till väpnad revolution i Europa sedan andra världskriget slutade med katastrof. Ultrahögern drog fördel av inbördeskriget, medan resultatet för kommunisternas del blev militärt nederlag, exil, fängelse och underjordisk verksamhet.

Illegaliteten förvärrade KKE:s svårigheter efter inbördeskriget. Behovet av ett legalt vänsterparti tillgodosågs genom skapandet av Förenade Demokratiska Vänstern (EDA) 1951. EDA ärvde KKE:s roll som det enda vänsterpartiet och fungerade de facto som ett legalt kommunistparti med en röstandel som växlade mellan 12 och 24 procent. En konflikt om kontrollen över den kommunistiska rörelsen utvecklades gradvis mellan den grupp KKE-ledare som var i exil i Östeuropa och ledningen inom landet. Kort efter överstarnas kupp, förbudet mot EDA och arresteringen av hundratals militanta partimedlemmar trappades konflikten mellan ledningen 'utrikes' och ledningen 'inrikes' upp och ledde till att partiet splittrades i två, medan åtskilliga hundra kadrer avstod från att identifiera sig med någondera sidan. Den sovjetiska inmarschen i Tjeckoslovakien samma år och framväxten av det fenomen som är känt som 'eurokommunism' förstärkte den ideologiska splittring som redan fanns mellan de båda grekiska kommunistpartierna, det ena — KKE-utrikes eller KKE — nära knutet till Sovjetunionen och det andra — KKE-inrikes — utan Sovjetunionens stöd och med en 'eurokommunistisk' inriktning. Under det följande decenniet antingen motstod de eurokommunistiska partierna i Västeuropa med framgång splittringstendensen eller förvisade de element, som avskilde sig från dem, till en marginell tillvaro. I Grekland blev emellertid inte KKE förvisat till marginalen av KKE-inrikes utan lyckades i stället gradvis vinna stöd av ungefär 80 procent av den gamla kommuniströrelsen — att döma av valresultatet 1977 — och att samla 9,3 procent av rösterna 1977, jämfört med bara 2,7 procent som vanns av en koalition av KKE-inrikes med fyra mindre partier. De grundläggande orsakerna till denna utgång är den relativt stora prestige som Sovjetunionen och östblocket haft bland den grekiska vänstern, som ett arv från inbördeskriget och det kalla kriget, och framväxten av PASOK som blockerade KKE-inrikes i dess ansträngningar att föra vidare traditionen från EAMELAS och EDA som vänsterns stora massparti.

KKE har engagerat sig för att bygga upp ett socialistiskt Grekland, i första hand allierat med Sovjetblocket. Det anser att statsmakten först måste ha erövrats av revolutionära styrkor innan en revolutionär förändring kan äga rum och att demokratiska reformer inom monopolkapitalismens ram endast är meningsfulla försåvitt de skapar gynnsammare villkor för erövrandet av stats-

⁵ Dominique Eudes gör i *The Kapetanios* (New York: Monthly Review Press, 1970) gällande att partisanerna på landsbygden kunde ha tagit makten men hölls tillbaka av en KKE-ledning som både övervärderade den revolutionära betydelsen av städernas arbetarklass och överskattade dess förmåga att uppnå medgivanden från bourgeoisin. Att hävda detta är att överdriva den grad i vilken partisanerna i bergen hade utvecklat ett eget politiskt perspektiv som skilde sig från KKE:s. Det är också att ringakta det jugoslaviska kommunistpartiets unika prestation att skapa en oberoende nationell linje så tidigt som det gjorde.

makten. Det anser blotta det faktum att det arbetande folket erövrat statsmakten som i och för sig demokratiskt.

Kritikerna tolkar dessa ställningstaganden som att de skulle innebära att KKE har en 'allt eller intet'-inställning, att dess strategi i själva verket är att invänta en förändring i det internationella läget som kommer att tillåta Sovjet att understödja den grekiska revolutionen och att dess version av socialismen är byråkratisk och auktoritär. Det finns åtskilliga vittnesbörd som stöder en sådan tolkning. KKE avviker inte från Sovjets linje i internationella sammanhang: det applåderade inmarschen i Tjeckoslovakien 1968, det återspeglar Sovjets inställning ifråga om Egeiska havet genom att vägra att otvetydigt fördöma den turkiska expansionismen, och det t o m mekaniskt upprepar den sovjetiska analysen av det aktuella läget i Argentina genom att vidhålla att Videla-regimen är 'center'. Det stöds uppenbarligen finansiellt av Sovjet till den grad att det är det förmögnaste av de grekiska partierna. I aktuella samhällskonflikter har det en benägenhet att inta ekonomistiska positioner som underskattar vikten av strukturförändringar och att stödja massorganisationer som klart och tydligt står under dess inflytande snarare än att försöka bygga upp en stark och självständig massrörelse. Dessa tendenser har illustrerats genom dess negativa inställning till universitetslärares vårstrejck och dess underlåtenhet att hittills stödja fabriksbaserade fackföreningar. Dess ståndpunkter ifråga om ideologi och kultur skiljer sig inte från SUKP:s, och dess uppfattning om den förebildlige partikampen är på intet sätt fri från patriarkaliska och puritanska drag.

Hur som helst är det inte sant att KKE passivt inväntar den internationella händelseutvecklingen eller att dess begrepp om samhälllig kamp kan reduceras till ett enkelt 'allt eller intet'. Det motsätter sig grekiskt medlemskap i Nato och EG. Det anser Ny Demokrati som det huvudsakliga inhemska politiska verktyget för imperialism och monopolkapitalism och följaktligen som den politiska huvudfienden men uppfattar inte reaktionens krafter som monolitiska. Det har modifierat sin första karaktäristisk av regimförändringen 1974 som enbart kosmetisk, anser bildandet av Nationella Partiet som bevis på en motsättning mellan nyfascistiska och parlamentariska högerelement och godtar i princip ett taktiskt förbund med element som det icke desto mindre identifierar med det monopolistiska blocket. Dess inställning i dessa frågor skiljer sig inte i sak från PASOKs.

KKE anser att revolutionen i Grekland kommer att äga rum i två nära förbundna stadier, ett antiimperialistiskt, antimonopolistiskt, demokratiskt stadium och ett socialistiskt stadium. Det förklarar sig redo att ingå förbund under det första stadiet med andra vänsterkrafter som också har ett antiimperialistiskt, antimonopolistiskt, demokratiskt program. Emellertid hämmas möjligheten till ett förbund med PASOK av bägge partiernas hegemoniambitioner, av det mycket olika sätt på vilket respektive parti föreställer sig ett socialistiskt Grekland, av meningsskiljaktigheter beträffande utrikespolitiken och av en mängd smärre frågor. Ett förbund med KKE-inrikes kommer dock inte i fråga så länge som detta parti genom sin blotta existens fortsätter att tillbakavisa KKE:s anspråk på att vara det enda grekiska kommunistpartiet.

KKE-inrikes ser kampen för ett socialistiskt Grekland som nära förbunden med den mera omfattande kampen för ett oberoende, demokratiskt, socialistiskt Europa. Det kräver fullständigt tillbakadragande från det militära samarbetet inom Nato, stängning av de amerikanska baserna och tillbakadragande från det politiska samarbetet inom Nato inom ramen för en gradvis avveckling av både Nato-och Warszawapaktsallianserna. Det anser att Grekland borde bli medlem av EG, förutsatt att förhandlingar om villkoren för medlemskap får en gynnsam uppgörelse som resultat. Det anser att övergången till socialism i Grekland kommer att bli en kontinuerlig process och att man under varje successivt stadium av denna måste dra politiska demarkations-

linjer för att isolera huvudfienden, medan man samtidigt uppnår största möjliga enighet hos de folkliga krafterna. Det anser inte sig självt som den enda eller ens dominerande ledaren för en sådan process utan snarare som katalyserande deltagare i en rörelse som omfattar en mångfald politiska och samhälleliga krafter. Dess inställning är mycket olika den hos socialdemokratin, som permanentar det kapitalistiska systemet genom att hålla den folkliga kampen inom ramarna för en politik inriktad på val och för marginella reformer. KKE-inrikes siktar på en serie grundläggande förändringar, som efter hand kommer att undergräva imperialismens och monopolkapitalens makt och samtidigt kontinuerligt öka makten för de producerande klasserna. Dess strategi skiljer sig också från den Sovjettrogna kommunismen, som har en tvåstegsformel: KKE-inrikes ser till skillnad från KKE inte fram mot en avgörande seger över sina politiska allierade och mot inrättandet av en 'proletariatets diktatur' under ett andra stadium av kampen, utan förutsätter ett bibehållande och t o m en breddning av sina allianser allt eftersom kampen fortskrider. Dess inställning ligger slutligen mycket långt från den hos den utomparlamentariska yttersta vänstern, som i Grekland består av en hop små, mer eller mindre maoistiska partier (Greklands Revolutionära Kommunistparti har ställt sig på den nuvarande kinesiska ledningens sida, medan Greklands Kommunistiska Parti /Marxist-Leninisterna/ tagit parti för Albanien och 'de fyra gäng'), och som eftersträvar en direkt frontalkonfrontation där frågorna definierats på ett sådant sätt att de progressiva krafterna reducerats till en minoritet.

KKE-inrikes anser de krafter som identifierades med diktaturen 1967-1974 som huvudfienden i det nuvarande skedet. USA-imperialismen, det inhemska kompradorkapitalet och de element som är förbundna med para-staten förblir ytterst mäktiga och måste enligt dess analys isoleras och elimineras genom att en bred front av demokratiska krafter träder i aktion. Den politiska demarkationslinjen bör i det nuvarande skedet dras tvärs igenom kapitalistklassen och den politiska högern; KKE-inrikes motsätter sig kraftigt Karamanlis-regeringens politiska filosofi och politik men erkänner att Karamanlis har bevarat en viss grad av självständighet gentemot USA och den ny-fascistiska högern och anser att man bör försöka isolera den yttersta högern i detta skede, medan en polarisering mellan Ny Demokrati och vänsterpartierna skulle leda till vänsterns isolering och neutralisering. På samma gång eftersträvar KKE-inrikes inte — och kan inte eftersträva — en kompromiss med den parlamentariska högern. Till skillnad från de italienska kristdemokraterna förblir Greklands Ny Demokrati, trots sin oförmåga att övervinna den nuvarande ekonomiska krisen, i stånd att regera utan samarbete med vänstern. Statsapparaten är fortfarande nästan uteslutande i högerns händer, nivån på den självständiga masskampen är inte särskilt hög, och KKE-inrikes eller ens den grekiska vänstern i sin helhet är inte på långa vägar starka nog att genomdriva en kompromiss i italiensk stil.

KKE-inrikes har rätt då det gör gällande att inte bara dess egen framtid utan framtiden för alla grekiska vänsterpartier beror på om de kan fördjupa sitt förhållande till varandra och till en framväxande massrörelse. KKE-inrikes är det parti som mest konsekvent arbetar för vänster- och de progressiva krafternas enhet och som är mest uppriktigt engagerat i vänsterns tillväxt i dess helhet. Av de starkare vänsterpartierna är PASOK mest intresserat av att ensamt vinna val och KKE är mest sysselsatt med att hävda sin kontroll över den kommunistiska rörelsen. Att framhärda efter dessa linjer kommer att leda PASOK raka vägen in i parlamentarisk opportunistisk och politisk karriärism och KKE in i den ofruktbara stelheten och isoleringen hos ett parti som är ute efter statsmakten men inte kan uppnå den. En större enighet är avgörande för den grekiska vänsterns hälsa; men enighet kommer inte som ett resultat av en valöverenskommelse på toppnivå eller av att man ömsesidigt åderlåter varandras medlemskadrer på basnivå. Enighet i kampen för socialismen kan infinna sig när denna kamp upplevs som en politisk process som går utöver partiloyaliteten. Behovet av en sådan hängivenhet är den största utmaning den grekiska — och

inte bara den grekiska — vänstern står inför. □

Översättning: Lars Nyman

Lästips (historisk bakgrund):

[Kontrarevolution – myt och verklighet i Grekland](#) av Todd Gitlin. Om USA:s hjälp till den grekiska kontrarevolutionen efter Andra världskriget

[Gerillakriget i Grekland 1940-1945: *Kapetan Aris*](#). (recensioner)

[Lärdomarna av Grekland](#) av Ernest Mandel. Om militärkuppen i Grekland 1967.

[Klasskamp och diktatur i Grekland](#) av Constantin Tsoucalas (artikel från 1970)

Om grekiska kommunistpartiet:

[KKE och den grekiska revolutionen](#)

[Att förstå de grekiska kommunisterna](#) av Nikos Lountos.